

Azərbaycan Respublikası
Konstitusiyə Məhkəməsinin Sədri
Cənab F. Abdullayevə

Surəti: Azərbaycan Respublikası
Ali Məhkəməsinin Sədri
Cənab R. Rzayevə

Azərbaycan Respublikası
Göyçay Rayon
Məhkəməsinin Sədri
Cənab F. Əfəndiyevə

Azərbaycan Respublikasının
İnsan Hüquqları üzrə
Müvəkkili (Ombudsmanı)
Xanım E. Süleymanovaya

Hörmətli Fərhad müəllim!

İlk növbədə 7 may 2015-ci il tarixində keçirilmiş Azərbaycan Respublikası (“AR”) Konstitusiyə Məhkəməsinin (“KM”) Plenumunun iclasında iştirakım üçün şərait yaradıldığına görə Sizə minnətdarlığımı bildirirəm. Hesab edirəm ki, “Konstitusiyə Məhkəməsi haqqında” AR Qanununun 4-cü (“Konstitusiyə Məhkəməsinin fəaliyyətinin əsas prinsipləri”) və 27-ci maddəsinə (“Açıqlıq”) əsasən KM-də işlərin icraatının açıqlığı müsbət haldır.

Ümumən isə yaxşı olardı ki, ölkəmizin bütün digər məhkəmələrində olduğu kimi, KM-in də binasına giriş vətəndaşlarımız üçün daha sərbəst, vəkillər üçün isə tam azad olsun. Ümid edirəm ki, KM-in binasında hazırda aparılan geniş təmir işləri iclas zalının genişləndirilməsinə və beləliklə də, daha çox insanın iclaslarda iştirak etməsinə xidmət edəcək.

Bununla yanaşı, əlbəttə ki, KM-in əsas işi hüquq sistemimizin “təmir”idir. Sözügedən iclas da bir daha göstərdi ki, qanunvericiliyimizdə ciddi problemlər var. Həmin iclasda müzakirə edilən məsələlər, yəni AR Mülki Məcəlləsinin (“MM”) 439.1-ci, 439.2-ci və 439.7-ci maddələri barədə ətraflı hüquqi rəyimi Sizə 1 may 2015-ci il tarixində “amicus curiae” (“məhkəmənin dostu”) qaydasında təqdim etmişəm. Həmin rəydə iclasda səslənən bütün arqumentlərin və əks-arqumentlərin həm hüquqi nəzəriyyə, həm də milli və xarici qanunvericilik nöqtəyi-nəzərindən təhlili var.

Lakin bir məsələni təkrarən, daha ətraflı və iclasda səslənən fikirlərə cavab olaraq xüsusilə diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm. Söhbət MM-in 439.1-ci maddəsindən gedir. Daha doğrusu, həmin maddəyə iclasda aşağıdakı *üç şəxs tərəfindən səsləndirilmiş yanaşmadan*: Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi Mehdi Əsədov, AR Mərkəzi Bankının baş direktoru Rəşad Orucov və AR Milli Məclis Aparatının İqtisadi qanunvericilik şöbəsinin müdir müavini Rövşən Muradov.

Bu yanaşmanın *tamamilə yanlış* olduğunu təqdim etdiyim rəydə əsaslandırılmışam. Məsələyə bir daha qayıtmağımın *iki səbəbi* var: 1) iclasda MM-in 439.1-ci maddəsinin mənim təklif etdiyim

təfsirinə yeganə alternativ məhz bu yanaşma oldu; 2) bu yanaşmanı irəli sürən şəxslərin əsasən hüquqi arqumentlərə deyil, iqtisadi arqumentlərə əsaslanması KM-ə təzyiqli cəhdi idi.

Sözügədən yanaşmanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, guya AR Konstitusiyasının 19-cu maddəsinin III hissəsi və MM-in 439.1-ci maddəsi bankların bağladığı kredit və bank əmanəti müqavilələrinə aid deyil. Aşağıda həm Konstitusiyanın, həm də MM-in müddəası üzərində ayrıca dayanacağam. Bu zaman əsasən yalnız kredit müqaviləsi haqda danışacağam. Amma təbii ki, eyni arqumentlər bank əmanəti müqaviləsinə də aiddir.

I. Konstitusiyanın 19-cu maddəsi və ödəniş vasitəsi. İddia edilir ki, guya Konstitusiyanın sözügedən müddəasında AR-də “manatdan başqa pul vahidlərinin ödəniş vasitəsi kimi işlədilməsi qadağandır” dedikdə pulun yalnız mal, iş və xidmətlərə görə ödənilməsi ehtiva olunur. Yəni guya ki, kredit münasibətlərində pul ödəniş vasitəsi kimi çıxış etmir.

Bununla bağlı aşağıdakıları bildirirəm:

1. Əvvəla, bu qənaətin *nəyə əsaslanması məlum deyil*. Qanunvericilikdə bu barədə heç nə deyilmir. Buna görə də eyni məntiqlə mən də deyə bilərəm ki, məsələn, pul yalnız alqı-satqı müqaviləsi üzrə ödəniş vasitəsi kimi çıxış edir. Başqa sözlə, malın dəyəri kimi ödənildikdə. İş və xidmətlərə görə verilən pul isə ödəniş vasitəsi deyil. Niyə belə deyirəm? Nəyə əsaslanıram? Sadəcə *belə xoşum gəlir*. Məntiq eynidir.

Müqayisə: sükanı sağ tərəfdə olan avtomobillər *nəqliyyat vasitəsidirmi?* Əlbəttə. Sadəcə AR Nazirlər Kabinetinin 15 mart 1999-cu il tarixli 39 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş “Mexaniki nəqliyyat vasitələrinin və onların qoşqularının müəyyən edilmiş qaydada dövlət qeydiyyatından keçirilməsi və dövlət qeydiyyatı üzrə uçota alınması haqqında Əsasnamə”nin 2.11-ci bəndinə əsasən onların AR-ə gətirilməsi və dövlət qeydiyyatından keçirilməsi qadağandır. Bu qadağaya görə belə avtomobillərin nəqliyyat vasitəsi olmadığını iddia etmək qəribə və məntiqsiz olardı.

Ümumiyyətlə, insanların *məişətdə* nəyisə bir cür başa düşməsi, heç də o demək deyil ki, qanunda da eyni məna təsbit olunub. Məişət baxışları və hüquqi baxış tam fərqli müstəvilərdir. Əks halda dövlətçilikdən əsər-əlamət qalmaz və cəmiyyətdə “oğru dünyası”nın qaydaları bərqərar olar.

2. İclas zamanı möhtərəm Hakim Südabə Həsənova tamamilə haqlı olaraq qeyd etdi ki, kredit müqaviləsi üzrə *iki öhdəlik* yaranır: bank krediti verməli, borc alan isə onu qaytarmalıdır. Başqa sözlə, burada iki pul öhdəliyi yaranır. Xatırladıram ki, MM-in 385.1-ci və 449.1-ci maddələrinə uyğun olaraq pul öhdəliyinə əsasən bir şəxs (borclu) başqa şəxsə (kreditora) pul ödəməlidir, kreditorun isə borcludan vəzifəsinin icrasını tələb etmək hüququ vardır (bu barədə əvvəlki rəyimdə ətraflı yazmışam). Hər iki halda tərəflər bir-birinə ödəniş edir: əvvəl bank borc alana, sonra isə borc alan banka.

Düzdür, kreditin verilməsinin ödəniş olması qanunvericilikdə birbaşa təsbit edilməyib. Lakin Mərkəzi Bankın normativ xarakterli aktlarında bunun *dolayısı təsdiqi* var. Belə ki, məsələn, Mərkəzi Bankın “Azərbaycan Respublikasında nağdsız hesablaşmalar və pul köçürmələri haqqında Təlimat”ının (№ 19/1) 2.1.3-cü bəndinə görə “*ödəniş əməliyyatı* – ödəyici və vəsait alan arasında hər hansı bir öhdəliyin mövcud olmasından asılı olmayaraq, hər hansı birinin təşəbbüsü ilə pul vəsaitinin bank hesabına mədaxil edilməsi, köçürülməsi və ya bank hesabından məxaric edilməsi”dir (analoji tərif Mərkəzi Bankın hazırladığı və internet saytında yerləşdirdiyi “*Ödəniş xidmətləri haqqında*” AR Qanun layihəsinin 1.1.5-ci maddəsində də var: http://www.cbar.az/assets/2923/Odanis_xidmatlari_haqqinda_Qanun.pdf). Göründüyü kimi, bu tərifə görə öhdəliyin növü əhəmiyyət kəsb etmir. Deməli, kredit öhdəliyi də bura daxildir. Bu halda ödəyici olan bank vəsait alan olan borc alanın bank hesabına pul vəsaitini (kredit vəsaitini) daxil edir. Nəticə: *kreditin verilməsi ödəniş əməliyyatıdır*.

Həmin Təlimatın 2.1.1-ci bəndinə əsasən “nağdsız hesablaşma – nağd puldan istifadə etmədən ödəniş sənədləri əsasında bank hesabları vasitəsilə həyata keçirilən *ödəniş*”dir. Məlumdur

ki, banklar öz aralarında nağdsız hesablaşmaları “Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən banklar arasında hesablaşmaların aparılması Qaydaları”na (№ 2941) uyğun olaraq *ödəniz tapşırıqları* əsasında həyata keçirir. Buraya həmçinin bankların bir-birinə verdikləri kreditlər də daxildir. Deməli, yenə də açıq-aşkardır ki, kreditin verilməsi ödəniş əməliyyatıdır.

İstənilən halda borc alan tərəfindən faizlərlə birlikdə banka kreditin qaytarılmasının ödəniş olması Mərkəzi Bankın normativ xarakterli aktlarında *birbaşa* təsbit edilib: məsələn, “Banklarda kreditlərin verilməsi Qaydaları”nın (№ 3426) 3.1.1-ci, 4.1.4-cü, 4.1.13-cü, 4.1.15-ci, 4.1.17-ci və digər bəndlərində. Necə ola bilər ki, pul kredit kimi verildə bu, ödəniş deyil, amma qaytarılanda ödənişdir? Necə ola bilər ki, pul birinci halda ödəniş vasitəsi deyil, amma ikinci halda ödəniş vasitəsidir?

3. “Ödəniş” sözünü yalnız malın, xidmətin və ya işin dəyəri qismində pulun verilməsi kimi xarakterizə etmək qanunvericiliyə uyğun deyil. Belə ki, məsələn, MM-in 884.3-cü maddəsinə əsasən “*sığorta ödənişi*” dedikdə sığorta hadisəsi baş verdiyi halda sığortaçının icra etməli olduğu öhdəlik başa düşülür. Təbii, bu ödəniş hər hansı malın, xidmətin və ya işin dəyəri deyil.

Başqa misal: “Əmanətlərin sığortalanması haqqında” AR Qanununun 15-ci maddəsi “*Sığorta haqlarının ödənişinin təmin edilməsi*” adlanır. Xatırladıram ki, sığorta haqlarını banklar Əmanətlərin Sığortalanması Fonduna ödəyir. Burada da bu ödəniş malın, xidmətin və ya işin dəyəri deyil. Sadəcə banklar müəyyən pul vəsaitini həmin Fondun mülkiyyətinə verirlər. Kreditdə olduğu kimi.

4. Pul nişanı mahiyyətinə görə ödəniş vasitəsidir. Belə ki, məsələn, Mərkəzi Bankın “Bank sistemində pulların ekspertizasının təşkili və aparılması Qaydaları”nın (№-3118) 2.2-ci bəndinə görə pul nişanı “nümunə”si dedikdə “ödəniş vasitəsi olmayan, tədavi ilə buraxılmayan, istehsalçı tərəfindən emitentin sifarişinə əsasən hazırlanmış, üzərində xüsusi qeydiyyatı olan pul nişanları” başa düşülür. Deməli, *nümunə olmayan istənilən pul nişanı ödəniş vasitəsidir*. Buna görə də əqdin növünə görə pul nişanını bir halda ödəniş vasitəsi hesab etmək, digər halda isə hesab etməmək yanlışdır.

5. Ödəniş vasitəsi qismində yalnız pul nişanları çıxış etmir. Belə ki, məsələn, MM-in 1048-1.5-ci maddəsinə əsasən *xəzinə vekseli* də ödəniş vasitəsi kimi istifadə oluna bilər. “Banklar haqqında” AR Qanununun 32.1.5-ci maddəsi *kredit və debet kartları, yol çekləri və bank köçürmə veksellərini* də ödəniş vasitəsi adlandırır. Deməli, AR-də manatdan başqa məhz pul vahidlərinin ödəniş vasitəsi kimi işlədilməsi yasaq edilir. Yəni bu qadağa bilərəkdən edilmişdir və ölkəmizdə xarici valyutanın yayılmasının (“dollarlaşmanın”) qarşısını almağa yönəlmişdir.

Beləliklə, ***kreditin xarici valyutada verilməsi və qaytarılması Konstitusiyanın 19-cu maddəsinin III hissəsinə ziddir.***

Başqa məsələ ki, kreditin xarici valyutada ifadə edilməsinin Konstitusiya ilə qadağan edilib-edilməməsi sual doğura bilər. Sizə əvvəl təqdim etdiyim rəydə bu məsələyə ətraflı toxunmuşam. Məntiqi baxımdan “ödəniş vasitəsi” dedikdə həmçinin öhdəliyin yalnız icra valyutası deyil, həm də ifadə valyutası başa düşülməlidir. Lakin opponetlərimdən fərqli olaraq, *mən abstrakt mülahizələr əsasında hüquqi qərarlar verməyin tərəfdarı deyiləm*. Buna görə də hesab edirəm ki, bu məsələdə KM-in *seçim imkanı* var. Yəni “ödəniş vasitəsi”ni sırf icra valyutası kimi şərh etmək də olar. Bu isə o deməkdir ki, Konstitusiyada kreditin xarici valyutada ifadə edilməsinə, yəni xarici valyutanın dəyər meyarı kimi çıxış etməsinə qadağa yoxdur. Yalnız kreditin verilməsi və qaytarılması mütləq qaydada milli valyutada həyata keçirilməlidir.

Deməli, yumşaq yanaşmanın mahiyyəti budur ki, *sırf Konstitusiyanı rəhbər tutsaq, kredit xarici valyutada ifadə edilə bilər*. Lakin bank onu manata mübadilə edərək verməlidir. Eyni ilə borc alan da faizlərlə bərabər krediti ödəniş gününün məzənnəsinə uyğun olaraq manatla qaytarmalıdır. Lakin reallıqda *banklar buna da riayət etmir*: krediti birbaşa xarici valyutada verir və geri alırlar. İclasda çıxış edən həmin üç şəxs, xüsusilə Mərkəzi Bankın nümayəndəsi də bunu təsdiq etdilər.

Düzdür, onlar bunu qanunazidd hesab etmirlər. Lakin mən yuxarıda bu yanaşmanın yanlış olduğunu göstərdim.

II. MM-in 439.1-ci maddəsi və pul öhdəliyi. İddia edilir ki, guya MM-in sözügedən müddəasında yerli şəxslər arasında pul öhdəliyinin manatla ifadə edilməsi tələbi yalnız mal, iş və xidmətlərə görə ödənişi ehtiva edir. Yəni guya ki, həmin tələb kredit münasibətlərinə şamil olunmur.

Guya ki, kredit münasibətləri yalnız MM-in 37-ci fəslə ("Borc") ilə tənzimlənir (yeri gəlmişkən, əvvəlki rəyimdə qeyd etdiyim kimi, təcrübədə həmin fəslin bəzi tələblərinə riayət etməyən elə banklardır, indi isə onu əllərində qalxan ediblər). Bu fikir sonra belə davam etdirilir. MM-in 739.1-ci maddəsinə görə isə borc müqaviləsinin predmeti *pula və digər əvəz edilən əşyaya mülkiyyət hüququnun* borc verən tərəfindən borc alana keçirilməsidir, bu şərtlə ki, borc alan pul və ya eyni keyfiyyətdə və miqdarda olan eyni növlü əşyaları sonradan borc verənə qaytarsın. Bundan o nəticəyə gəlirlər ki, guya kreditin xarici valyutada (*əşyalardan biri kimi*) ifadə edilməsi müqavilə azadlığı prinsipinə müvafiq olaraq mümkündür, çünki MM-in 739.1-ci maddəsində bu istisna (qadağan) edilmir. Yanaşmanın yekun mülahizəsi isə budur: kredit xarici valyutada ifadə edilirsə, həmin valyutada da verilir və qaytarılır.

Bununla bağlı aşağıdakıları bildirirəm:

1. MM-in 135.1-ci maddəsinə uyğun olaraq pul həqiqətən əşyadır (bu məsələyə əvvəlki rəyimdə də toxunmuşam). Yalnız kredit müqaviləsi üzrə deyil, bütün digər əqdlər üzrə də əşyadır. O cümlədən, mal, iş və xidmətə görə ödənilən pul da əşyadır. Buna görə də, məsələn, alqı-satqı müqaviləsi əsnasında pul nişanlarının alıcı tərəfindən satıcıya verilməsi həmin pul nişanlarına mülkiyyət hüququnun keçirilməsidir. Başqa sözlə, bu məsələdə kredit müqaviləsi əlahiddə əqd növü deyil. *Pul bütün əqdlərdə əşyadır və ona mülkiyyət hüququ bir tərəfdən başqa tərəfə keçir.*

Beləliklə də, pulun əşya olmasının məsələyə dəxli yoxdur. MM-in 4-cü maddəsinə əsasən mülki hüquq münasibətlərinin obyektini qismində maddi və ya qeyri-maddi nemətlər çıxış edə bilər. Maddi nemət dedikdə fiziki obyekt başa düşülür. MM-in 135.1-ci maddəsinə görə yalnız fiziki obyektlər əşya sayılırlar. MM-in 135.3-cü maddəsinə uyğun olaraq bitkilər və heyvanlar əşya deyildir. Aydın məsələdir ki, pul nə bitkidir, nə də heyvan. Deməli, əşyadır. MM-in 135.1-ci maddəsi də yalnız bu faktı təsdiqləyir. Pul əşyadırsa, bütün əqdlər üzrə əşyadır.

Müqayisələr: 1) kişi insandırsa, həmişə insandır, demək olmaz ki, hərbi xidmətə çağırılarda artıq insan deyil, çünki qadınları hərbi xidmətə çağırırlar; və əksinə: demək olmaz ki, hərbi xidmətə getməyən kişi yalnız insandır, amma kişi deyil; 2) nəqliyyat vasitəsi əşyadırsa, həmişə əşyadır və nəqliyyat vasitəsidir, demək olmaz ki, qarajda durduqda artıq nəqliyyat vasitəsi deyil, ancaq əşyadır.

Əks halda, istənilən əqddə də xarici valyutanın pul (ödəniş vasitəsi) deyil, əşya olduğunu iddia etmək olar. Bu yanaşmanı rəhbər tutsaq, istənilən əqd növündə xarici valyutanın pul (ödəniş vasitəsi) deyil, əşya olduğunu söyləmək olar. Məsələn, faktiki alqı-satqı müqaviləsi *dəyişdirmə müqaviləsi* adı ilə rəsmiləşdirilə bilər: dükənlər mallarını xarici valyuta müqabilində satarkən deyər bilərlər ki, əslində, satmırlar, xarici valyutaya dəyişdirirlər.

Nəhayət, yalnız xarici valyutada yox, manatda olan pul nişanı da əşyadır. Buna görə də xarici valyutada olan kredit üzrə pul nişanlarının əşya, manatda olan kredit üzrə pul nişanlarının isə fərqli bir şey olduğunu söyləmək *məntiqsizdir*.

2. İclasda çıxış edən həmin şəxslər MM-in 439.1-ci maddəsindən danışarkən onu da vurğuladılar ki, kredit müqaviləsi üzrə pul ödəniş vasitəsi deyil. Halbuki, MM-in 439.1-ci maddəsində ödəniş vasitəsindən söhbət getmir. Söhbət *pul öhdəliyindən* gedir. Buna görə də kredit müqaviləsi üzrə pul öhdəliyinin mövcud olub-olmamasını müəyyən etmək lazımdır. Ödəniş vasitəsi kateqoriyası isə yalnız Konstitusiyanın təhlilində aktual idi. MM-in 439-cü maddəsinə aidiyyəti yoxdur.

Xatırladıram ki, MM-in 385.1-ci və 449.1-ci maddələrinə uyğun olaraq pul öhdəliyinə əsasən bir şəxs (borclu) başqa şəxsə (kreditora) pul ödəməlidir, kreditorun isə borcludan vəzifəsinin icrasını tələb etmək hüququ vardır (bu barədə əvvəlki rəyimdə ətraflı yazmışam). MM-in 739.1-ci maddəsinə əsasən isə kredit müqaviləsi üzrə borc verənin öhdəliyi pulu vermək, borc alanın öhdəliyi isə qaytarmaqdır. *Borc verənin və borc alanın öhdəliyi pul öhdəliyi deyilsə, bəs nədir?* Əlbəttə ki, pul öhdəliyidir.

Bu yanaşma *KM-in əvvəlki qərarlarında da öz təsdiqini tapıb*. Məsələn, “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 449-cu maddəsinin bəzi müddələrinin şərh olunmasına dair” KM-in Plenumunun 9 iyul 2009-cu il tarixli Qərarında ABŞ dolları ilə verilmiş kredit müqaviləsi üzrə yaranmış mübahisəyə dair MM-in 449-cu maddəsinə (“Pul öhdəliyinin icra edilməməsi üçün məsuliyyət”) tətbiq etmişdir. Həmin maddənin artıq adından da görünür ki, KM kredit müqaviləsini pul öhdəliyi hesab edir. Digər misal: “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 399.3, 399.4, 445 və 449-cu maddələrinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” KM-in Plenumunun 24 dekabr 2014-cü il tarixli Qərarında yenə də ABŞ dolları ilə verilmiş kredit müqaviləsi üzrə yaranmış mübahisəyə dair nəinki bir daha 449-cu maddəsi tətbiq edilmiş, Qərarda bir neçə dəfə söhbətin pul öhdəliyindən getməsi vurğulanmışdır, o cümlədən, MM-in 445-ci maddəsi (“Borclunun icranı gecikdirməsi”) şərh edilərkən.

MM-in 439.1-ci maddəsi kredit müqavilələrinə tətbiq edilməli deyilsə, onda MM-in pul öhdəliklərinə dair heç bir müddəası kredit müqaviləsinə şamil edilməməlidir. Lakin göründüyü kimi, *KM-in indiyə qədər olan mövqeyi belə deyil*: kredit pul öhdəliyidir və MM-in pul öhdəliyinə dair müddəaları ona şamil olunur.

Maraqlısı budur ki, *banklar da MM-in pul öhdəliklərinə dair müddələrinin bir qismini kreditə şamil edir*. Məsələn, məhz MM-in 439.2-ci maddəsinə istinadən onlar haqlı olaraq deyir ki, xarici valyutada olan kredit manatla cari məzənnə ilə qaytarıla bilər. Buna görə də bankların qeyri-ardıcılığı *təəccüb doğurur*: 439.2-ci maddə kredit münasibətlərinə aiddirsə, 439.1-ci maddə də aiddir.

Deməli, kredit müqaviləsinin digər əqdlərdən yeganə fərqi odur ki, burada bir deyil, *iki pul öhdəliyi* mövcuddur. İstənilən halda söhbət pul öhdəliyindən gedirsə, MM-in 439.1-ci maddəsi kredit müqaviləsinə də tətbiq edilməlidir.

3. MM-in 439.1-ci maddəsinin kredit müqaviləsinə tətbiq edilməməsi hüquqi təfsir (şərh) qaydalarına uyğun deyil. “Normativ hüquqi aktlar haqqında” AR Konstitusiyaya Qanununun 90.2-ci maddəsinə əsasən normativ hüquqi akt şərh edildikdə onun normalarının məzmunu izah edilir və dəqiqləşdirilir, onların qanunvericilikdə yeri, habelə *ictimai münasibətlərin eyni növünün müxtəlif aspektlərini tənzimləyən digər normalar ilə funksional və başqa əlaqələri* müəyyən edilir.

439.1-ci maddə *ümumi norma* olaraq bütün pul öhdəliklərinə aiddir. 739.1-ci maddə isə *xüsusi norma* olaraq sırf kredit müqaviləsinə aiddir. “Normativ hüquqi aktlar haqqında” AR Konstitusiyaya Qanununun 10.4-cü maddəsinə əsasən eyni normativ hüquqi aktda ümumi və xüsusi normalar arasında ziddiyyət mövcud olduqda xüsusi norma tətbiq edilir. Deməli, kredit müqaviləsinə yalnız o halda 439.1-ci maddə tətbiq edilə bilməz ki, o, 739.1-ci maddəyə zidd olsun. Ziddirmi? Xeyr.

Çünki 739.1-ci maddədə deyilir ki, borcun predmeti pul ola bilər. Bu zaman həmin pulun xarici valyutada olmasına dair məhdudiyyətlərin mümkünsüzlüyü təsbit olunmur. 439.1-ci maddədə isə deyilir ki, yerli şəxslər arasında pul öhdəliyi yalnız manatla ifadə oluna bilər. Başqa sözlə, o cümlədən, borc müqaviləsi üzrə pulun xarici valyuta ola bilməsi halları məhdudlaşdırılır. Deməli, bu iki maddəni *sistemli şəkildə* şərh etdikdə aşağıdakı nəticə əldə olunur: *yerli şəxslər arasında kredit müqaviləsi yalnız manatla ifadə oluna bilər*.

Eyni yanaşma *bank əmanətlərinə* də aiddir. Bəli, MM-in 944.1-ci maddəsində deyilir ki, bank əmanətinin predmeti pul məbləğidir. “Əmanətlərin sığortalanması haqqında” AR Qanununun

2.1.1-ci maddəsində hətta deyilir ki, həmin məbləğ xarici valyuta da ola bilər. Bəli, ola bilər. Amma MM-in 439.1-ci maddəsinə əsasən yalnız o halda ki, tərəflərdən biri AR-in fiziki və ya hüquqi şəxsi deyil.

Müqayisə üçün başqa misallara müraciət edək. MM-in 739.1-ci maddəsində borc alanın və ya 944.1-ci maddəsində əmanətçinin kimliyinə dair məhdudiyət yoxdur. Bu o deməkdir ki, istənilən şəxs sərbəst şəkildə bankla kredit və ya bank əmanəti müqaviləsi bağlaya bilər? Xeyr. Məsələn, MM-in 29-cu maddəsinə əsasən 14 yaşınadək olan yetkinlik yaşına çatmayan fiziki şəxs banklar ilə həmin müqavilələri özü bağlaya bilməz. Bağlasa da, həmin müqavilələr etibarsız olacaq. Çünki MM-in xüsusi norması (739.1-ci və 944-cü maddələr) bunu qadağan etməsə də, ümumi norması (29-cu maddə) qadağan edir.

Başqa misal. MM-in 706-cı maddəsi torpaq icarəsi müqaviləsinin notariat qaydasında təsdiq edilməsini tələb etmir. Bu o deməkdir ki, həmin müqavilə notariat qaydasında təsdiq edilməli deyil? Xeyr, edilməlidir. Çünki MM-in 144-cü maddəsi daşınmaz əmlakın dövlət reyestri obyektlərinə dair sərəncam verilməsi haqqında müqavilələrin notariat qaydasında təsdiqlənməsini tələb edir.

4. MM-in 439.1-ci maddəsinin müddəası *müqavilə azadlığı prinsipini pozmur*. Çünki MM-in 390-cı maddəsi (“Müqavilə azadlığı”) bu prinsipi qanun çərçivəsində sərbəstlik kimi təsbit edir. Belə ki, MM-in 390.1-ci maddəsinə əsasən tərəflər MM-də nəzərdə tutulmayan, lakin *ona zidd olmayan* müqavilələr də bağlaya bilərlər. MM-in 390.2-ci maddəsinə görə isə müqavilə onun bağlandığı vaxt qüvvədə olan qanunla və digər hüquqi aktlar ilə müəyyənləşdirilmiş, tərəflər üçün *məcburi qaydalara (imperativ normalara) uyğun gəlməlidir*. MM-in 439.1-ci maddəsində də məhz belə imperativ norma müəyyən edilir: yerli şəxslər arasında pul öhdəliyi manatla ifadə edilməlidir.

Ümumiyyətlə, həm Konstitusiyanın 19-cu maddəsinin III hissəsinin, həm də MM-in 439.1-ci maddəsinin tələbi konkret *publik marağa* xidmət edir: milli valyuta olan manatın rolu və əhəmiyyətinin yüksəkliyinin təmin edilməsi, xarici valyutadan asılılığın qarşısının alınması. Əlbəttə, iqtisadi nəzəriyyə və digər ölkələrlə müqayisə kontekstində sözügedən tələblərin məqsədəuyğunluğunu müzakirə etmək olar (halbuki, ölkəmizdə indi müşahidə olunan güclü “dollarlaşma” prosesi həmin tələblərin səbəbsiz olmadığını göstərir, sadəcə əməl edən yoxdur). Lakin həmin tələblərin *məntiqliliyini və qanuniliyini şübhə altına almaq olmaz*.

5. MM-in 439.2-ci maddəsi 439.1-ci maddəsinin *davamıdır*. Çünki “Normativ hüquqi aktlar haqqında” AR Konstitusiyaya Qanununun 30.6-cı maddəsinə əsasən normativ hüquqi aktın maddəsi hissələri özündə birləşdirən və *tamamlanmış normativ müddəanı* əks etdirən əsas struktur elementidir. Buna görə də 439.2-ci maddənin başladığı “Əgər xarici valyutada olan pul öhdəliyi” ifadəsini 439.1-ci maddədən əlahiddə təfsir etmək olmaz. Çünki pul öhdəliyinin hansı halda xarici valyutada ola bilməsi 439.1-ci maddə ilə müəyyən olunur. 439.2-ci maddənin müddəası ona görə 439.1-ci maddədə yer almayıb ki, 439.1-ci maddədə pul öhdəliyinin hansı valyutada ifadə edilməsindən, 439.2-ci maddədə isə hansı valyutada icra edilməsindən bəhs edilir. Yəni tənzimləmə predmeti fərqlidir.

Qanunvericilikdə kifayət qədər analoji misallar var. Elə MM-in özünə müraciət edək. Məsələn, 59.4-cü maddədə deyilir: “Hüquqi şəxs müflis olma nəticəsində də ləğv edilir”. Ondan sonra dərhal 59.5-ci maddədə isə fikrin davamı ifadə olunur: “Əgər ləğv edilən hüquqi şəxsin əmlakının dəyəri kreditörün tələblərinin ödənilməsi üçün yetərli deyildirsə, o yalnız müflis olma nəticəsində ləğv edilə bilər”. Başqa misallar: 82.4-cü və 82.5-ci maddələr, 111.10-cu və 111.11-ci maddələr və s.

Beləliklə, yerli şəxslər arasında *kreditin xarici valyutada ifadə edilməsi MM-in 439.1-ci maddəsinə ziddir*.

Təqdim etdiyim əvvəlki rəydə də vurğulamışam ki, bu nəticə Konstitusiyanın 19-cu maddəsinin III hissəsinin necə (sərt, yoxsa yumşaq) şərh edilməsindən asılı deyil. Çünki MM-in 439.1-ci maddəsi Konstitusiyanın 19-cu maddəsinin III hissəsinə zidd deyil.

Təqdim etdiyim əvvəlki rəydə MM-in sözügedən maddələrinin şərhinin sosial-iqtisadi nəticələri də təhlil olunub. Orada xüsusi olaraq vurğulamışam ki, təklif etdiyim qərar layihəsi həm *hüquqi cəhətdən düzgün və ədalətlidir, həm də sosial-iqtisadi baxımdan kompromis* xarakteri daşıyır. Hüquqşünas üçün qanuna uyğun olan qərarın cəmiyyətdə də kompromis kimi qəbul edilməsindən böyük xoşbəxtlik ola bilməz. Əksinə, qanuna uyğun qərarın cəmiyyətdə ədalətsiz hesab edilməsi mənfi haldır və hüquqşünasları həmişə üzür.

Amma bundan böyük mənfi hal eyni zamanda *qanuna zidd olan və cəmiyyətdə ədalətsiz hesab edilən qərarın* qəbul edilməsidir. Təəssüf ki, iclasda çıxış edən həmin üç şəxs KM-ə məhz belə qərarın qəbul edilməsini təklif etdilər. Onların hüquqi arqumentlərinin yanlış olduğunu yuxarıda göstərdim. Hüquqi mövqeyin zəif və hətta əsassız olmasında qəbahət yoxdur. İnsan səhv düşünə bilər. Hüquqşünas da o cümlədən. Xüsusilə nəzərə alsaq ki, Mərkəzi Bankın adından çıxış edən şəxs heç hüquqşünas da deyildi.

Təəssüf və narahatlıq doğuran odur ki, həmin şəxslər hüquqi mövqelərinin əsassız olduğunu bildikləri üçün daha çox *iqtisadi arqumentlərə* əl atdılar və çıxışlarını məhz bu arqumentlərlə bitirdilər. Bu arqumentlərin mahiyyətinə toxunmaq istəmirəm. Əvvəla, ona görə ki, KM iqtisadi arqumentlərə qiymət verən orqan deyil. Digər tərəfdən isə, qeyd etdiyim kimi, məsələnin sosial-iqtisadi mahiyyətini və mümkün nəticələrini əvvəlki rəyimdə işıqlandırmışam.

Hesab edirəm ki, KM qarşısında qanuna uyğun qərarın qəbul edildiyi təqdirdə bankların və guya nəticədə ölkənin iqtisadi vəziyyətinin pisləşməsinə, maliyyə sisteminin çökəcəyini arqument kimi gətirməyin özü *yolverilməzdir*. Faktiki olaraq bu, *təzyiq və təhdiddir*. Məsələn, eyni ilə AR İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkilinin (Ombudsmanın) nümayəndəsi də KM-i hədələyə bilərdi ki, onun təklifi qəbul edilməsə, banklardan kredit götürmüş şəxslərin, nəticədə isə əhəlinin, kiçik və orta sahibkarların vəziyyəti pisləşəcək. Lakin o, haqlı olaraq bunu etmədi. Yeri gəlmişkən, əvvəlki rəyimdən də göründüyü kimi, mən Ombudsmanın da *radikal* təklifinin tərəfdarı deyiləm. Mən qanuna uyğun qərarın qəbul edilməsini arzulayıram. Bu qərar nəticəsində kimin hansı zərərə məruz qalacağı *ikinci dərəcəli* məsələdir və həmin zərərin aradan qaldırılması və ya kompensasiya edilməsi hökumətin işidir.

Lakin eyni zamanda bir daha vurğulayıram ki, konkret bu halda söhbət heç qədim romalıların məşhur "*Pereat mundus et fiat justitia*" ("Dünya dağılsa belə, ədalət bərqərar olsun") şüarının tətbiqindən getmir. Çünki bu halda qanuna uyğun olan qərar, həmçinin sosial-iqtisadi kompromisə də nail olmağa imkan verəcək.

Əlbəttə, *əhali kimi, banklar da müəyyən zərərə məruz qalacaq*. Banklar kredit bazarının *peşəkar iştirakçılarıdır*. Deməli, yaranmış vəziyyətdə onların təqsiri hamıdan çoxdur. Qabaqcıl xarici təcrübə də göstərir ki, belə hallarda *məhz peşəkar şəxsin məsuliyyəti daha çox olmalıdır*. Amma banklar batmayacaq, sadəcə müəyyən məbləğdə faiz gəlirlərini itirərək xarici valyutada olan kreditlərini cari məzənnə ilə manatda yenidən rəsmiləşdirəcəklər. Nəticədə *bankların sahibləri gəlirlərinin bir hissəsini itirəcək*. Qanuna riayət etsəydilər, belə olmazdı. **KM Mərkəzi Bankın və bankların səhvlərini rəsmiləşdirən və onlara hüquqi don geyindirən orqan deyil.** Əslində, Mərkəzi Bank da bu qərarın qəbul edilməsində maraqlı olmalıdır. Axı özü də iqtisadiyyatın "dollarlaşma" sının sürətləndiyini etiraf edir. Təklif etdiyim qərar layihəsi isə məhz *manatın rolunun artmasına* xidmət edəcək. Manatın emitenti olan Mərkəzi Bank bunu istəmirsə, kimə lazımdır belə Mərkəzi Bank?! Mərkəzi Bank manatın güclənməsinə xidmət etməlidir, ABŞ dollarının yox.

Çağdaş dövrün iqtisadiyyat elmi də artıq sübut edib ki, *iqtisadi inkişaf ilk növbədə hüquq sistemindən asılıdır*. Buna görə də yalnız ədalətin və qanunun aliliyi prinsipinin hökmran olduğu cəmiyyətdə bank sistemi inkişaf edə bilər. Banklar başa düşməlidir ki, hər hansı ədalətsiz qərar perspektivdə onların da müştərilərinin sayını azaldır, çünki əhalidə bankların çox ağır vəziyyətdə olmaları (belə banklara kim pulunu etibar edər?!) və həmişə "*haqlı*" çıxarılaçağı haqda rəy yaradır.

Vaxtı ilə müxtəlif yollarla (o cümlədən, aldatma) müştərilərinə dollar kreditlərini sıriyanda banklar indiki vəziyyəti göz önünə almalı idilər. Onların məsuliyyətdən azad edilməsi bundan sonrakı fəaliyyətlərində *daha çox etinasız* olmalarına, qanunları pozmalarına səbəb ola bilər. Bir sözlə, məşhur Rotşild bankçıları sülaləsinin banisinin “*Ölkənin pullarının idarə edilməsini mənə verin və bundan sonra onun qanunlarının kim tərəfindən qəbul edilməsi heç vecimə deyil*” şüarına tam inanacaqlar.

Bir sözlə, *maliyyə sistemi çökməyəcək. Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev cənablarının apardığı müdrək siyasət nəticəsində ölkəmiz kifayət qədər iqtisadi qüdrətə malikdir.* Bankların bir neçə milyon manat itirməsi nəticəsində dövlətimizin maliyyə sisteminin çökəcəyini bəyan etmək ən azı *vahimə* yaratmaq cəhdi, ən pis halda isə *təxribatdır.*

Lakin sözügedən məsələ üzrə qanuna uyğun olmayan qərarın qəbul edilməsi *hüquq sistemimizin çökməsinə* səbəb ola bilər. Bəli, ola bilər ki, qanunlarımız heç də həmişə müasir xarici təcrübəyə tam uyğun deyil. Lakin əvvəla, *xarici təcrübə müxtəlifdir.* Digər tərəfdən isə müasir təcrübə bəzən eynicinsli nikaha da yol verir. Buna görə də biz *yalnız öz qanunlarımızı rəhbər tutmalıyıq.* Təkmilləşməyə ehtiyac varsa, təkmilləşdirək. Tətbiqə gəldikdə isə qüvvədə olan qanun tətbiq edilməlidir. İqtisadi məqsədəuyğunluq və xarici təcrübə rəhbər tutularaq qanunu mövcud olduğu mənadan fərqli şəkildə şərh etmək isə *çox təhlükəli yoldur.* Belə şərhin əsaslandırılması isə *qanunvericiliyin şərh qaydasının alt-üst edilməsi* deməkdir. Bununla həm indiyə qədər qəbul edilmiş qərarlar şübhə altına qoyula, həm də gələcək qərarların əsaslandırılması üçün problem yaradıla bilər. Bir sözlə, hüquq sistemimizi dağıdan presedentin əsası qoyula bilər.

KM heç vaxt indiki kimi cəmiyyətimizin diqqət mərkəzində olmayıb. Gizli deyil ki, hüquq sistemimiz, hüquq mədəniyyətimiz hələ inkişafının ilk dövründədir. Bu baxımdan KM-in 7 may 2015-ci il tarixli iclasının yekunları üzrə qərarı milli hüququmuz üçün olduqca əhəmiyyətlidir. İnanıram ki, KM heç nəyə baxmadan yalnız hüququ, *qanunun aliliyi prinsipini və məntiqi rəhbər tutacaq.*

Hörmətlə,

Vəkil

Əkrəm Həsənov

12 may 2015-ci il